

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1920–1930-і роки

В статті аналізуються особливості кадрового забезпечення поліграфічної промисловості радянської України в 1920–1930-ті рр.

Ключові слова: видавництво, видавнича справа, кадри, кадрове забезпечення, кадровий склад, поліграфічна промисловість, спеціаліст.

Проблема кадрового забезпечення є завжди актуальною. Нею переймаються всі установи, в тому числі й поліграфічні. Зокрема, потреба вивчення кадрового забезпечення видавничих структур 1920–1930-х рр., зумовлена сучасними соціально-економічними обставинами в Україні, які багато в чому схожі з тодішньою ситуацією. Нині, як і в досліджуваний період, стихійний ринковий розвиток привів у галузь талановитих і цілеспрямованих людей різних професій, які опанували новітні технічні й технологічні досягнення майже самотужки. Освіта не встигала за бурхливим прогресом. Поставивши редактора в епіцентр видавничої справи, галузь висунула вимогу вищій школі щодо принципової зміни підготовки видавничих кадрів. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити особливості формування кадрового складу для поліграфічної промисловості та виявити можливості практичного запровадження прогресивного досвіду минулого.

Хоча деякі аспекти підготовки спеціалістів для видавничої галузі й були вже досліджені радянськими істориками¹, проте в наш час існує необхідність об'єктивного аналізу й нового погляду на проблему. В сучасній науковій літературі проблема кадрового забезпечення поліграфічної промисловості в радянській Україні в 1920–1930-і рр. ще не дістала належної уваги дослідників.

В даній статті автор ставить за мету на основі об'єктивного і комплексного підходу дослідити особливості кадрового забезпечення поліграфічної промисловості радянської України в 1920–1930-і рр.

Нестача робочих рук у типографіях стала відчутною ще "при царському режимі в зв'язку з війною та неодноразовими призовами до армії. Продовольчі експедиції на село, які практикувались в 1919 році внаслідок нестачі продовольства, в свою чергу розладнували кадри. Відволікались робітники типографій і на адміністративні пости. Тому пропустить книгу в типографії було нелегко"². Не змінилась ситуація і в 1921 році, бо "при швидко скакаючому вперед ринку і постійному неотриманню працівниками мізерного пайка", працівник вимушений шукати вихід. Від 50 % до 75 % і більше працівників типографій не з'являлись на роботу³. Так, В.Еллан-Блакитний, звертаючись до ЦК КП(б)У та РНК про допомогу, писав: "Нормальний вихід газети став героїзмом. Робітники-друкарі, одержуючи по півфунта (і то не щодня) замість хліба мамалиги, не дуже охочі до праці, незважаючи на свою пролетарську свідомість. Вони радше кидають свої верстати та тікають на села або повертаються просто в мішечники"⁴.

Щоб усунути масові прогули, пов'язані з поїздками "за добуванням продуктів, необхідних для робітника та його сім'ї", утримати працівників від "спекуляції", "мішечництва", "симуляції хворобою", "а також хвороб взагалі" їм "потрібні гарантії"⁵, підняти продуктивність праці Укрполіграфвідділ запропонував вести відрядні роботи, що "спростить як сам облік робіт, так і ту волокиту, яка існувала при промінальній системі"⁶. Крім цього, Укрполіграфвідділ наполягав на забезпеченні працівників поліграфічного виробництва прожитковим мінімумом (натуральним і в особливих випадках – грошовим)⁷; вимагав, щоб працівники поліграфічного виробництва

"прилучались до посиленої групи отримання продуктів харчування, а їх сім'ї до трудової групи "Б", встановивши прожитковий мінімум продуктами чи грошима у розмірі 265 350 крб. в місяць та, відповідно – 11 057 крб. в день⁸. Харківський Губполіграфвідділ, користуючись даними Укрполіграфвідділу, розробив положення про перехід на відрядну оплату праці, в якому установив прожитковий мінімум і допустив заробіток в місяць до 240 000 крб. та, відповідно – 8000 крб. в день⁹. Відповідно до прожиткового мінімуму були встановлені тарифи на відрядну оплату праці (взявши за основу, що максимальна виробка в день становить 10 тис. літер, а вартість 1 тис. літер 800 крб.)¹⁰.

Водночас, відповідно до Постанови РНК України "Про мобілізацію робітників поліграфічного виробництва" (січень, 1921), відбувалося забезпечення поліграфічних підприємств необхідними працівниками різних кваліфікацій, складачами ручними і машинними, друкарями, наладчиками, механіками¹¹.

Для професійного навчання поліграфістів були створені школи поліграфічного виробництва у Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі, Вінниці. Зокрема, у Харкові в 1920 р. почала працювати школа друкарської справи (пізніше школа ім. А.Багінського), яку очолював харківський профспілковий діяч Л.Є.Каплан. У Вінниці працювала школа ім. Балабанова¹². У 1924 р. відновила свою роботу поліграфічна школа в Києві¹³.

З 1923 р. почалася підготовка поліграфістів з вищою освітою. При художніх інститутах Києва, Харкова, Одеси створюються поліграфічні факультети¹⁴. Зокрема, при Київському художньому інституті поліграфічний факультет було організовано у 1924 р.¹⁵. Також почалася систематична підготовка кадрів робітників і середніх технічних працівників¹⁶.

Та, з переходом друкарства на промислові рейки, кваліфікованих робітників для поліграфії не вистачало. У 1924 р. потреба поліграфії в кадрах досягла 80 %¹⁷. В 1922/23 р. в поліграфічній промисловості працювало 6120 робітників, в 1923/24 р. – 7196, в 1924/25 р. – 8558, в 1925/26 р. – 8821. Переважна більшість робітників працювала в державних та кооперативних підприємствах: у 1927 р. з 12886 працюючих на всіх поліграфічних підприємствах України тільки 486 чол., або 4%, працювали в приватних майстернях. В основному, це були палітурні, картонажні підприємства з 2–5 чоловік¹⁸. Всього у видавничій галузі були задіяні близько 0,7 % від загальної кількості працездатного населення УСРР, зокрема, в поліграфічній промисловості працювало понад 10,5 тис. осіб¹⁹, а у паперовій – 3,8²⁰.

Рівень безробіття був досить високим. Так, станом на 1.04.1926 р. було 19488 безробітних друкарів. Наприклад, по Одеському відділу спілки друкарів при загальній кількості працюючих 1463 чол. в лютому 1926 р. було 369 безробітних²¹. У зв'язку з ростом безробіття з початку 1927 р. було введено 1 % відрахування на користь безробітним. Зростання лишків фонду та збільшення відрахування членських внесків до фонду безробітних дали можливість з березня 1928 р. зовсім відмовитись від спеціальних відрахувань, залишивши 1/2 % відрахування тільки по 4 організаціях (Києву, Одесі, Дніпропетровську та Полтаві)²². У 1929 р. в Україні було понад 3 тис. безробітних друкарів. Безробіття серед друкарів було повністю ліквідоване в кінці 1932 р. й, крім того, в "результаті серйозної роботи по забезпеченню охорони праці значно знизилась захворюваність, і образ блідої, виснаженої, отруєної свинцем і спиртом людини вже ніяк не асоціювався з радянським поліграфістом"²³.

Проблема кадрового забезпечення поліграфічної промисловості особливо була помітною під час українізації, коли від робітників та службовців обов'язково вимагалися знання української мови та "неможливо було знайти не тільки українських авторів для видання книжок, а й редакторів, коректорів, перекладачів та складальників, які знали українську мову"²⁴. Так, завідувач Державного видавництва України М.Полянський, у 1924 р в листі до секретаря ЦК КП(б)У Квірінга бідкався, що "на відміну від Києва та Одеси, де є знавці іноземних мов, в Харкові за автора, редактора, перекладача, навіть кваліфікованого коректора йде буквально бійка між видавництвами"²⁵.

Через нестачу кваліфікованих видавничих працівників досить часто рукописи з видавництва надходили просто "неграмотними". Контроль якості друкарського оформлення книги покладався на коректора. Для того, щоб читати книжкову коректуру, мало бути письменною людиною і вміти виправляти літерні помилки, треба ще й знати основні правила набору, верстки, друку. А в більшості випадків книжковий коректор тільки слідкував за літерними помилками. Тому в

кінці 1925 р. у Харкові підготовку до набору рукописів, що надходили з видавництв, і навчання коректорів найбільші друкарні (ім. Фрунзе, "Червоний друк") взяли на себе²⁶.

Станом на 1 січня 1929 р. лише 2,6 % працівників поліграфії України мали вищу освіту, в тому числі лише 1,2 % – вищу технічну і менше 0,5 % – спеціальну²⁷.

Якщо в період непу проблему кадрового забезпечення друкарні вирішували самостійно, то на межі 1920–1930-х рр. підготовкою спеціалістів для видавничої галузі займалися, в основному, державні органи.

Для підготовки видавничих кадрів було вирішено збільшити контингенти студентів з ухилом на видавничу справу в економічних вишах, у вузах Одеси, Києва та в художньому інституті в Харкові²⁸. На базі Київського та Харківського поліграфічних факультетів художніх інститутів було вирішено організувати поліграфічний інститут. В Українському поліграфічному інституті, який відкрився 1930 р. у Харкові, було три факультети: інженерно-технологічний зі спеціалізаціями з високого, плоского, глибокого друку та раціоналізації, інженерно-економічний, художньо-конструкторський (перший випуск інженерів поліграфічної промисловості та художників-конструкторів відбувся у 1935 р.). У 1932 р. в Харкові вже діяв учбовий комбінат. До нього, крім інституту, входили технікум і три робітфаки – денний і вечірній в Харкові та денний – у Києві²⁹. А для підготовки робітників середньої кваліфікації в 1930 р. відкривається фабрично-заводське училище (ФЗУ) "Книгоуч" у Харкові на 50 чол., в 1930/31 р. відкриття таких закладів планувалось в Одесі, Києві та Дніпропетровську³⁰. Проводилась також й значна робота щодо організації короткотермінових курсів. З 1931 р. відкриваються курси з підготовки перекладачів (з англійської, німецької мови) та курси коректорів, розраховані на 9 місяців³¹.

Відповідно до Постанови ЦК ВКП(б) від 15.08.1931 р. видавнича промисловість повинна була "зміцнити видавництва кваліфікованими й витриманими робітниками", які забезпечать "успішну боротьбу з буржуазною та дрібнобуржуазною ідеологією за генеральну лінію партії"³². У 1931 р. було підготовлено 1549 таких робітників, а за планом на 1932 р. намічено – 5959 чол.³³.

Всього, згідно з статистичними даними Центрального управління у справах друку, в 1931 р. було підготовлено понад 10,9 тис. спеціалістів, а в 1932 р. – 22,1³⁴. Та проблема кадрового забезпечення продовжувала існувати. За розрахунками Ради з'їздів видавництва УСРР, що проходив у 1930 р., потреба в додаткових кадрах (редакторських робітників, робітників розповсюдження та поліграфістів вищої, середньої та нижчої кваліфікації) у 1932/33 р. повинна була складати 32385 чол.³⁵.

Крім того, відомості, що їх мало ЦК КП(б)У, свідчили про те, що "по всіх районних друкарнях помічається плінність робітників", які "часто кидають роботу через незабезпеченість житлом, через незадовільне постачання, несвоєчасну оплату виробітку"³⁶. "Плінність кадрів" була й через недостатню кваліфікацію робітників³⁷.

Отже, хоча на початку 1920-х рр. з метою усунення масових прогулів, пов'язаних з поїздками "за добуванням продуктів", утримання працівників від "спекуляції", "мішечництва", "симуляції хворобою", "а також хвороб взагалі", підняття продуктивності праці у поліграфічній промисловості й була введена відрядна оплата та встановлений прожитковий мінімум, для професійного навчання поліграфістів були створені школи поліграфічного виробництва у Харкові, Києві, Одесі, Катеринославі, Вінниці, а для підготовки поліграфістів з вищою освітою при художніх інститутах Києва, Харкова, Одеси створюються поліграфічні факультети й почалася систематична підготовка кадрів робітників і середніх технічних працівників, та кваліфікованих робітників для поліграфії не вистачало. Також треба зазначити, що й рівень безробіття серед друкарів теж був досить високим.

Якщо в 1920-і роки держава лише частково субсидювала систему професійної освіти для поліграфічної промисловості, то в 1930-і роки підготовкою спеціалістів для видавничої галузі займалися, в основному, державні органи. Для підготовки видавничих кадрів були збільшені контингенти студентів з ухилом на видавничу справу в економічних вишах, створений поліграфічний інститут у Харкові, а для підготовки робітників середньої кваліфікації відкриваються фабрично-заводські училища. В кінці 1932 р. було повністю ліквідоване безробіття серед друкарів. Але проблема кадрового забезпечення продовжувала існувати. В основному "плінність кадрів" по всіх районних друкарнях була через незабезпеченість житлом, незадовільне постачання, несвоєчасну оплату праці.

- ¹ Машталі́р Р.М. Розвиток поліграфії на Україні. – Львів, 1974. – 188 с.; Овдієнко О.П. Книжкове мистецтво на Україні. – Львів, 1974. – 22 с.
- ² Сабашников М.В. Воспоминания / [Вступ. ст. Е.И.Осетрова; примеч. и краткий коммент. указ. имен В.Г.Уткова]. – 2-е изд., доп. – М., 1988. – С. 416.
- ³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 638. – Арк. 30.
- ⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1515. – Арк. 70.
- ⁵ Там само. – Спр. 638. – Арк. 30.
- ⁶ Там само. – Арк. 33.
- ⁷ Там само. – Арк. 30.
- ⁸ Там само. – Арк. 32.
- ⁹ Там само. – Арк. 35.
- ¹⁰ Там само. – Арк. 48.
- ¹¹ Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – Ч. 1. – К., 1921. – С. 23.
- ¹² Машталі́р Р.М. Вказ. праця. – С. 89–90.
- ¹³ Овдієнко О.П. Вказ. праця. – С. 6.
- ¹⁴ Машталі́р Р.М. Вказ. праця. – С. 89–90.
- ¹⁵ Овдієнко О.П. Вказ. праця. – С. 6.
- ¹⁶ Машталі́р Р.М. Вказ. праця. – С. 89–91; Овдієнко О.П. Вказ. праця. – С. 6.
- ¹⁷ Машталі́р Р.М. Вказ. праця. – С. 89.
- ¹⁸ Левин А. 10 лет нашего хозяйства // Друкар. – 1927. – № 7. – С. 4–5.
- ¹⁹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 682. – Арк. 40.
- ²⁰ Статистична хроніка ЦСУ, 1926. – 15 травня. – № 38. – Харків, 1926. – С. 12–13.
- ²¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2493. – Арк. 212.
- ²² Друга Всеукраїнська конференція друкарів // Друкар. – 1928. – № 18. – С. 2–3.
- ²³ Машталі́р Р.М. Вказ. праця. – С. 104.
- ²⁴ Агуф М. Печать УССР (1917–1932 гг.). – Харків, 1932. – С. 56.
- ²⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1775. – Арк. 6–7.
- ²⁶ Машталі́р Р.М. Вказ. праця. – С. 88.
- ²⁷ Там само. – С. 105.
- ²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3103 – Арк. 33.
- ²⁹ Машталі́р Р. М. Вказ. праця. – С. 105.
- ³⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3103 – Арк. 33.
- ³¹ Кадри // Радянський книгар. – 1931. – № 10–11. – С. 12.
- ³² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5299. – Арк. 23; Про видавничу роботу. Постанова ЦК ВКП(б) від 15 серпня 1931 року на доповідь ОГІЗ'у // Радянський книгар. – 1931. – № 24. – С. 7.
- ³³ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5299. – Арк. 24.
- ³⁴ ЦДАВОВ України. – Ф. 555. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 16.
- ³⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3103 – Арк. 33.
- ³⁶ Там само. – Спр. 4183. – Арк. 170.
- ³⁷ Перевірка виконання 6 вказівок т. Сталіна по видавництвах // Радянський книгар. – 1931. – № 36. – С. 4–6.

В статье анализируются особенности кадрового обеспечения полиграфической промышленности советской Украины в 1920–1930-е гг.

Ключевые слова: издательское дело, кадры, кадровое обеспечение, кадровый состав, полиграфическая промышленность, специалист.

The article deals with special features of peopleware of printing industry of the Soviet Ukraine in 1920–1930ies.

Keywords: publishing business, staff, peopleware, printing industry, specialist.